

SANAT VE TASARIM ETİĞİ

Duygu DİNÇELİ¹

ÖZ

Sanat, çağlar boyu insanlar arası iletişimde önemli bir görev üstlenmiştir. Kimi zaman gerçeklik duygusunun yansıması olmuş, kimi zaman da ideal olanı sunmayı hedeflemiştir. Bunu gerçekleştirirken de estetik değerlerden olabildiğince yararlanmıştır. Fakat bu değerler, çağa ve toplumlara göre değişim göstermiş, tarihsel olgular ve değişen yaşam biçimleri toplumun algısını ve sanatçının sanata olan bakış açısını değiştirmiştir. Toplamların sahip olduğu değerlere göre de sanatın nasıl alınılanacağı önemli bir konu olmuştur. Etik değerler, sanatın algılanmasında önemli olmuş, sanat disiplininde uyulması gereken kuralların bütünü oluşturmuştur. Bütün disiplinlerde yer alan bu değerler, toplumda hazır bulunan normlarla yetinmeyerek bu normları tartışan felsefi bir süreç olmuştur. Günümüzde bu sürecin bazı sanatçılar tarafından farklı anlaşıldığını görmekteyiz. Çünkü sanat, sanatçıya birçok anlatım biçiminden bir tanesini seçmek için belirli bir özgürlük alanı sunmuştur. Bu durumda sanatçının nasıl davranması ve ne kadar özgür olması gerektiği de önemli bir konu olmuştur. Bu bakımdan; sanatın anlamının ve sanatçının sahip olması gereken evrensel etik değerlerin ne kadar önemli olduğu bilinmelidir. Bu doğrultuda yapılan araştırmada, etik kavramının günümüzde nasıl algılandığı ve toplumların sanata olan bakışı bazı intihal örnekleriyle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etik, Sanat, Sanatçı, Estetik, İntihal, İletişim

Dinçeli, Duygu. "Sanat ve Tasarım Etiği". *idil* 6.30 (2017): 585-617.

Dinçeli, Duygu. (2017). Sanat ve Tasarım Etiği. *idil*, 6 (30), s.585-617.

¹ Öğr.Gör., İstanbul Arel Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Basım ve Yayın Teknolojileri, duyugudinceli(at)arel.edu.tr

ART AND DESIGN ETHICS

ABSTRACT

Art has had an important task in terms of communication down the ages. Sometimes it has been a reflection of reality, and sometimes its aim has been to submit the ideal. While doing these, it takes advantages of aesthetics values. However, these values has changed a lot according to the era and society while historical facts and lifestyles has changed the sense of society and artist's point of view in art. According to the values society has, how the is sensed has been an important issue. Ethic values has been important in sensing the art, art has created all of the rules to obey in discipline. These values that are in all the disciplines do not make themselves content with the norms that is already in society, on the contrary, they has become a philosophical process that has been discussing these norms. We see that these processes are misunderstood by most artists, because art offer artists an area of freedom to make a choice between multiple phraseologies. In the present case, how the artists must behave or how far they must be free have been an important issue. In this regard, how important are art or universal ethic values that an artist must have, needs to be known. In a study about it, how ethic values and art are seen by people is examined with details.

Keywords:. Ethic, Art, Artist, Aesthetics, Plagiarism, Communication

GİRİŞ

Sanat, insanlık tarihinin her evresinde var olmuş, duyguların ve düşüncelerin estetik bir biçimde sunulmasında önemli bir konuma sahip olmuştur. Bu konuma sahip olurken de yaşadığı toplumun kültürel yapısına bağlı kalarak, maddi ve manevi değerleri bir sonraki nesillere aktarmada önemli bir görev üstlenmiştir. Bu görev sanatçılara belli bir duyarlılık kazandırmıştır. Çünkü sanatçı toplumun bir parçası, toplumla hareket eden bir bütündür. Toplumun kültürel değerlerine bağlı kalarak onların gelişimine katkı sağlamaya çalışan kişidir. O zaman sanat ve toplum birlikte şekillenmekte, birbirinden ayrı düşünülmemektedir. Sanatçı da sahip olduğu kültürel yapı içerisinde kendi özgürlük alanını belirlemektedir. Özgürlük duygu ve düşüncelerin ifade şeklidir. Sanat da duyguların estetik bir biçimde dışavurumudur. Dışavurum bazen kitleleri bilgilendirirken bazen de bu değerleri yok edebilir. Bu durumda sanatçının seçimleri ve toplumla kuracağı iletişim önemlidir. Yaptığı bazı davranışlar kitleleri yanlış etkileyebilir, ahlaksal olanı sorgulayan etik değerleri hiçe sayabilir. Makale de sanatçının seçimlerinde ne kadar özgür olması gerektiğini sorgularken ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan öncelikle sanat, sanat eseri ve sanat tasarımı gibi tanımların incelenmesi etik değerler konusunda yol gösterici olacaktır.

Sanat

Sanat kelimesinin günümüzdeki anlamının ne olduğunu irdelediğinde, farklı yorumlar mevcuttur. Bu yorumlar tarihsel süreçte çağlara, toplumlara göre farklılıklar göstermiş, yaşanan her olayla beraber kültürel yapının da eklenmesiyle, sanatın kapsamı ve içeriği her geçen gün genişlemiştir. Bu bakımdan sanatı ve sanatçıyı yorumlamak, içinde farklı görüş ve düşünce biçimlerini barındıran bir süreç olmuştur. Bu da insanların bilgi birikimine ve yaşanan toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenmiş, insanı etkileyen her şey sanatı da etkilemiştir. Tolstoy sanat hakkında, “özünde sanatçı denen kişinin, belirli göstergeler aracılığıyla, yaşamış olduğu duyguları bilinçli olarak başkalarına aktarmasıdır. Başkaları da bu duygulardan etkilenir ve bunları yaşantılar” demiştir (Büyükdüvenci, 2006: 48). Sanat insanın kendini ifade etme yollarından biri olarak var olmuş, bu varoluşta çeşitli durumları ve olayları belirli bir amaç doğrultusunda güzellik anlayışı gözeterek, estetik bir yapıda buluşturmuştur. Müzik dinleyen, roman okuyan ya da bir tabloyu seyreden kişi, kendi hayal dünyasına dalarak o eserde kendinden bir şeyler bulabilmektedir. Bu durumda kişinin sanatsal tercihi, kişiliğini yansıtmakta ve estetik yönünü de ortaya çıkarmaktadır.

Sanat insanın var olduğu her yerde var olmuş, bu da maddi, sosyal ve hedonik ihtiyaçlar dışında yaratma dürtüsünün neden olduğu özel bir durumun sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Ulusoy, 2005: 9). Yaratma dürtüsünden doğan yaratıcılık, daha önce kurulmamış bir düşünce şemasının içerisinde yeni deneyimler, yeni fikirler, yeni

yaşamlar çıkarabilme yetisi olarak var olmuştur. Daha önce yapılmayanın estetik heyecanla ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu yüzden “yaratıcı olan, daima beklenilmeyendir.” denmiştir (Turani, 2014: 13). Marks; sanattaki bu yaratıcı eylemi insanın ve doğanın karşılıklı etkileşiminin bir aşaması olarak görmüştür (Yolcu, 2015:26). Dürer de, “sanat doğanın içindedir. Sanatçı bunu oradan çıkarabilir.” diyerek sanat ve doğanın etkileşimini vurgularken (Soygur, 2016) Klee, sanatçının doğanın tabanında insan olduğunu ve bu durumda doğanın parçası olduğu için, o da doğadır, demiştir (Klee, 2006: 37). Voltaire, bu duruma biraz daha farklı yaklaşarak, “Sanatların gizi doğanın eksikliğini kapatmaktır.” diyerek insanın kendi doğasını kendisinin oluşturduğunu söylemiştir. Böylelikle sanat bir bakıma dünyayı düzene sokmak içindir (Samsun, 2008: 1). Doğa, insanlık ve sanat olmadan da vardı. Doğada varlığını sürdüren insan, yaşamını devam ettirebilmek için tarih boyunca doğaya çeşitli anlamlar yüklemiştir. Bu da zaman içerisinde insanoğlunun akıl gücünün gelişimiyle artmıştır. Sanat, doğanın güzelliğini açıklamaya çalışmış fakat bu güzelliği yorumlayan, değerlendiren yine insan olmuştur. Bacon, “Sanat doğayla ekli insandır.” tümcesiyle bu yorumu desteklemiştir. Sanatçı doğadaki güzelliklerden beğendiğini seçip almakta özgürdür fakat bu güzelliklere kendinden katacak herhangi bir bilgi birimi, bireysel duygusu olmadığı takdirde ürettiği eser sanatsal niteliğe sahip olamamaktadır (Öztürk, 2016). Sanat felsefesi de bütün bu konuları inceleyen bir dal olarak, sanat hakkında farklı yaklaşımlarda bulunmuştur. Sanat disiplinleri, güzel sanatların bütün alanlarına yöneliktir. Sanatsal yaratım, zanaat gibi herhangi bir maddesel gereksinimin sonucu değildir. Sanat duyguları belirsizlikten kurtaran bir tavidir.

Eskiçağlarda sanat ve zanaat özdeş kullanılırken, “güzel sanatlar” kavramının ortaya çıkmasıyla bu sadece hoşlanılan ve herhangi bir çıkar gözetmeyen nesnelerle, sadece yarar sağlayan nesneler birbirinden ayrılmaya başlamıştır (Bozkurt, 1995: 18). Maddi fayda gözetken sanatlardan ayrılması için güzel sanat kavramı ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan sanatı tek bir alanda düşünmek doğru olmamaktadır. Plastik, işitsel ve ritmik olmak üzere güzel sanatlar da kendi içerisinde üç bölüme ayrılmaktadır. Plastik sanatlarda maddeye biçim verirken, ritmik sanatlar harekete biçim veren sanatlar olarak var olmuştur. İşitsel sanatlarda sese ve söze biçim verme özelliğiyle önemli olmuştur. Sanatın güzel sanat olabilmesi için, sanatçının toplum ve olaylar üzerindeki bilgi, duygu ve düşüncesinin yüksek olması gerekir. Güzel sanatlar, organize olmamış tecrübi bilgilerden önemli olanları soyutlayarak onları algılamamız için ortam yaratır (Ulusoy, 2005: 10). Geçmişte sanat üretim koşulları, lonca ve hamilik ilişkileri, üreticinin uyması gereken kurallara bağlıyken, güzel sanatlar tanımıyla birlikte tanımın anlamı derinleşmiş, hayal gücünün daha ön plana gelmesiyle soyut bir yapı kazanmıştır. Böylece sanatın nasıl alımlanacağı önemli bir konu olmuştur.

Sanat Eseri

Tolstoy, “İnsanın bir zamanlar yaşamış olduğu duyguyu, kendinde canlandırdıktan sonra, aynı duyguyu başkalarının da hissedebilmesi için hareket, ses, çizgi, renk veya kelimelerle belirlenen biçimlerle ifade etme ihtiyacından sanat ortaya çıkmıştı” der (Sigura, 2016). Sanatçı ifade ihtiyacının sonucu ortaya bir eser koymakta, bu eseri ortaya koyarken de yaşadığı toplumun sosyal koşullarına bağlı kalarak kendi kişiliğini ve görüşünü yansıtmaktadır. Bu bakımdan sanat ve toplum iç içe geçen bir olgu, aynı zamanda ustalık isteyen entelektüel bir süreci temsil etmektedir. Sanat yapısı da bize yeni bir mesaj veren, ahlaka dayalı uzun bir olgunlaşma süreci olmaktadır (Tolstoy, 1992: 138). Sanatçının eseri yaratmasıyla, izleyicinin bu eseri alımlaması, geçmişten beri üzerinde düşünülen, felsefi açıdan da birçok düşünceyi barındıran bir süreç olmuştur. Bu süreci tarih içerisinde farklı filozoflar farklı görüşlerle desteklemiş, sanat hakkındaki bu görüşler de sanat felsefesinin konusu olmuştur. Sanat felsefesi, sanatın nasıl bir etkinlik olduğunu sorgulamış, sanat eserinin nasıl oluşması gerektiğine dair çeşitli yaklaşımlarda bulunmuştur. Bu yaklaşımlarla sanatı taklit olarak, yaratma olarak, oyun olarak farklı görüşlerde incelenmiştir. Taklit olarak sanatta, sanatçının dünyaya ayna tutması, insan ve doğa yaşamında gördüklerini taklit ederek sunmasıyla sanat olabileceği görüşü desteklenmiştir. Platon, gerçek dünyayı idealar dünyası olarak görmüş, sanatçının idealar dünyasını yansıttığı ölçüde mükemmele ulaşabileceğini söylemiştir. Bu tanıma göre, fizik ötesi alemdeki idea, bu dünyadaki onun yansıması olurken, sanatçının eserinde üçüncü dereceden bir yansıma olmaktadır. Aristoteles için de bu sanat, doğada tamamlanmamış halde kalan etkinlikleri tamamlamaya çalışan bir süreçtir. Bu süreci sanatkarın gördüğü her şeyi taklit etmesiyle değil de gördüklerini yansıtmanın sanatkarın seçimlerinin içinde gizli olduğunu söylemiştir. Böylece sanat ve sanatkar, ancak hayatın anlamı hakkında bilgi vererek gerçekliğe ulaşabilecektir. Yaratma olarak sanatta da, sanat eserinin tekrar edilemez, özgün olmasının ancak yaratıcı hayal gücüyle gerçekleştirilebileceği ve böylece mükemmele ulaşabileceği söylenmiştir. Çünkü doğada mükemmel yoktur. Sanatçı da mükemmele hayal gücüyle ulaşabilmeli, yaratıcı yanını kullanarak doğadan aldıklarını birleştirerek yeni bir anlatıma dönüştürmelidir. Bu görüşe göre de sanat eserinde özgünlük önemli olmuştur. Oyun olarak sanatta da, oyunun insanları gündelik hayatın kaygılardan kurtarması ve aynı zamanda özgürlük vermesi sanatla bir tutulmuştur. Schiller, “İnsan oynadığı sürece tam bir insandır” (Atan, 2016) diyerek, sanatçının madde ve biçimle oynarken sanat eseri ortaya koyduğu görüşünü desteklemiştir.

Bütün bu görüşlere göre genel bir değerlendirme yaptığımızda, bir eserin sanat niteliği taşıması için, öncelikle bir yaratıcıya daha sonra da bu yaratıcı gücü sunabilecek bir dünya görüşü ve özgün bir bakışa hakim olması gerekir. Bu da

yaratıcılığın hakim olduğu farklı alanların, sanatsal nitelikteki yaratıcılıkla eşdeğer olup olmadığı sorusunu oluşturmaktadır. Örneğin; bilimde de yaratıcı güç hakimdir fakat sanatla farklı özelliklere sahiptir. Çünkü bilim yaratıcılığı kullanım amacına uygun olup olmadığına göre değerlendirir. İşlevselliğe önem verir, çözüm odaklıdır. Sanattaki yaratıcılık ise daha farklıdır. Sanatçı işlevselliği bilimdeki kadar düşünmeden, olayları anlamaya ve daha farklı şekilde göstermeye çalışır. Güzellik ve beğenilme kaygısı daha ön plandadır. Bir sanatçı ben yaratıcıyım ve benim eserim sanat eseridir diyemez ve dememelidir. Çünkü bir eserin sanat eseri sayılabilmesi, alıcının esere yüklediği anlamla değişmektedir. Bu anlam yüklemesi bazen çok kısa sürede gerçekleşmekte, bazen de çok uzun yıllar alabilmektedir (Ezici, 2005: 123). Bir dağ manzarası, bir göl ya da bir şelale de güzeldir fakat sanat eseri sayılamaz. Bir masa, bir tabak da estetik hayranlık uyandırmadıkça sanat eseri niteliği taşıyamaz. Eser insan eliyle oluşturulsa bile, estetik değeri ve güzelliği olmadığı müddetçe sanatsal niteliği de olamayacaktır (Kuzucular, 2016). Bu durumda estetik, sanatkarın zihnindeki zevki, inceliği, ayrıntıyı başkalarının zihnine yansıtabilme becerisi olarak adlandırılabilir. O zaman sanatçı hayalindeki estetik tavrı karşı tarafa düşündüğü şekliyle ulaştırabildiği zaman, yaptığı eser de sanat eseri niteliğine sahip olacaktır.

18. yüzyıl düşünürlerinden Baumgarten, bilgiyi duyuşsal ve akılsal bilgi olmak üzere iki şekilde sınıflandırmaktadır. Duyuşsal bilgi karmaşık olurken, akılsal bilgi açık bir biçimde tasavvur edilmektedir. Bu durumda bilginin hem açık hem karışık olduğu durumları duyumsamak, estetiğin ve aynı zamanda da sanatın konusu olmaktadır (Bedrettin, 2008: 21). Estetik sözcüğünün Aisthanesthai (*duymak, algılamak*), aisthesisi (*duygu, duyum*) gibi sözcüklerden de gelmesi duygu ve duyumun estetik içerisinde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir (Doğan, 1998: 15). Güzellik de, duyuşsal bilgi içerisinde yer alan estetiğin ana konusudur. Bir eserin sanat eseri olabilmesi için güzel ve aynı zamanda orjinal olması gerektiğini dile getirmiştik. O zaman güzel olan nedir? Sanat eserini güzel yapan nedir? gibi soruları sormamız da yanlış olmayacaktır. Güzel, duyularla algılanan mükemmelliktir. Bu kavram kendi içerisinde doğruluk, iyilik, faydalı, hoş ve yüce kavramlarıyla eşdeğer tutulmaktadır. Burada güzellikle bir tutulan iyi kavramı, ahlaksal bir değer taşımakta ve bir amaca bağlı olmamaktadır. Güzellikteyse herhangi bir amaç yoktur. Çünkü bir sanat eserini nitelerken ilk olarak o eserin iyi olup olmadığını değil de, güzel olup olmadığını sorgularız. Bu bakımdan güzel olan şey, hiçbir yasaya bağlı olmamaktadır. İrlandalı filozof Hutcheson, sanatın amacının güzellik olduğunu belirtir ve ondaki güzelliği algılamının da içimizdeki etik içgüdünün yönlendirmesiyle gerçekleşebileceğini söyler. Bu içgüdü estetiğe de aykırı olabilir, iyi olana da... Farklı bir bakış açısıyla Suhlter, ancak iyi olanın güzel olabileceğini ve bunun da ahlak duygusunun eğitimiyle gerçekleşebileceğini söyler. Sanat da bu amaca bağlı olmalı, güzellik de bütün bu duyguların uyarılması ve eğitilmesini sağlamalıdır. Mendelssohn'a göre de sanatın amacı ahlaksal güzelliktir (Tolstoy, 1992). Yine güzellik ve doğruluk

kavramlarını bazı filozoflar eşit görürken, bazıları da farklı olarak nitelemektedir. Kant'a göre ikisi de ayrı kavramlardır. Doğruluk, mantık yargısı olurken, güzellik bir beğeni yargısıdır ve hayal gücümüze dayanmaktadır (Yıldırım, 2016). Güzellik kavramıyla beraber bir eseri beğenme sürecimizi de belirleyen hoşlanma ve hoşlanmama duygularımızdır. Bu duygular öznedeki haz alma, hoşlanma duygusu ile belirlenmiş olur. Beğeni yargısı estetik yargıyı belirleyen tüm çıkarımlardan uzak olarak, hiçbir karşılık beklemeden duyulan salt haz olarak vardır (Delice, 2004). Güzelliği sadece tanımlarla değil de antik çağdan beri geçirdiği değişimlerle incelediğimizde, evrensel olan güzellik algısını ve onunla bağlantılı olarak estetik kavramı hakkında daha fazla bilgiye sahip olabiliriz. Aristo, Poetika adlı eserinde güzelliği büyüklük ve düzende görmüş, onun asla tanımlanamayacağını iddia etmiştir. Ona göre güzelliği belirleyen insanın kendisi ve olanaklarıdır. Aristoteles'in güzellik anlayışından yola çıkarak Rönesans, Klasisizm ve Aydınlanma yüzyılında da aynı görüşlerin hakim olması tesadüf değildir (Doğan, 2014: 8). Örneğin, 15. yüzyıl Rönesans dönemi sanat eserlerine de baktığımızda belirli bir düzenin hakim olduğu, perspektifin keşfedildiği ve uygulandığı görülmektedir. O dönem güzele ulaşmanın temeli bilgiydi ve bu nedenle perspektif hem doğru olması, hem de göze hoş görünmesinden dolayı sıklıkla kullanılmaktaydı. Ayrıca Rönesans birey bilincinin ve bilgi çağının gelişmesi bakımından da önemli bir dönem olmuştu. 1550'lerde Rönesans'ın bu klasik anlayışına tepki olarak ortaya çıkan Maniyeralist akım da klasik güzelliği reddetmekteydi. Bu akımın güzellik anlayışı çeşitli figürlerin fantastik olarak kurgulanmasında gizliydi. Barok döneminin güzellik anlayışında ise; melankoli duygusu öne çıkarken, ressamalar artık neyin resmedildiğini değil de, nasıl resmedildiğine önem vermişlerdi. Bu dönemki çalışmalarda bilgi ağının artışıyla maneviyat ve içsel olanın sorgulanması ön plana çıkmıştır. Barok dönemde başlayan içsel boşluk, Romantizm döneminde daha üst seviyeye ulaşmış, yapılan eserlerde güzellik yerine ifade ön plana çıkmıştır. 19.yüzyılın ikinci yarısında beliren Modern kavramı ve 20.yüzyılın ikinci yarısında da ortaya çıkan sanat akımlarının etkisiyle birlikte sanat eserlerinde alışlagelmiş düzen bozulmaya başlamıştır. Dışavurumcu sanatçılar, savaşı da konu alarak ortamın vermiş olduğu çirkinlikleri eserlerinde yansıtmıştır. Savaşın izleri sanatçıları hiçbir şeyin sürekli olamayacağı düşüncesine itmiştir. Bu nedenle sanattaki estetik anlayışta bir takım değişimler meydana gelmiştir. Bu dönem sanat eserleri dünyayı farklı yorumlatmayı amaç edinerek, günlük yaşamın nesnelerinden zevk almayı öğretmeye çalışmıştır. Örneğin; bu dönem Dadaistler, estetik olmayan mantıkdışı olan herşeyi sanat eseri olarak tanımlayabilirlerdi (Farthing, 2012: 410). Duchamp'ın eserlerinde bu tavrı görmek mümkündür. O sanat eserinin faydacı olmadığını öne sürerek, amacının içinde saklı olduğu görüşünü savunmuştur. Pisuvan gibi hazır nesneyi sanat nesnesi olarak sunduğunda estetik yargılar tekrar sorgulanmaya başlamıştır. Ya da bu duruma 1960'lı yıllarda Fluxus sanatçılarının hazır nesneleri kullanarak geleneksel formları yok etmeye çalışmaları da

örnek gösterilebilir. Onlar da sıradan nesneleri eserlerinde kullanarak sanatın toplumsal bir dönüşümü sağlama da araç olarak kullanabileceği fikrini öne sürmüşlerdir. Böylece klasik güzellik anlayışı değişmeye başlamış, nesneler üzerinde düşünme daha ön plana çıkmaya başlamıştır (Doğan, 2014: 40).

Bilim, ahlak, felsefe gibi yapılar değiştikçe de sanat ve ona bağlı olarak da sanat eseri de değişime uğramıştır. Değişime uğrayan toplumlar, kendi düşünce biçimlerini yansıtabilmek adına farklı estetik değerler oluşturmuştur. Bunları tarihsel süreçte de görmemiz mümkündür. Kagan, her çağın dünyayı kendi ideallerine bağlayarak yansıttığını ve bunun sonucu da estetik değerlerin ve güzelin de tarih içinde değişime uğradığını dile getirmiştir. Günümüzdeki bir sanat eserinde de eski estetik değerlerin hakim olmadığını görmek mümkündür. “Bir eserin estetik değerinin olması onun insanda estetik yaşantı uyandırması demektir. Estetik değer eserde bağımsız olarak vardır ancak bu değer insan yaşantısıyla ilişkiye geçerek gerçekleşir, bu gerçekleşme insanların eseri okuması yoluyla estetik yaşantı oluşturarak olur” (Kagan, 1993: 133). diyerek ilişkili olduğumuz nesnelere güzel, iyi gibi değerler yüklediğimizi ve anlamlarının da aslında bizim o nesnelerle olan ilişkimizde ve yüklediğimiz ifadelerde gizli olduğunu işaret etmektedir.

Sanat Tasarımı

Yaşadığımız dünyada günlük ihtiyaçların karşılanmasından, insan yaşam kalitesinin belirlenmesine kadar hayatımızın büyük bir bölümüne nüfus eden tasarım olgusu, doğada örneğini bulunmayan yönleriyle çevremizi biçimlendirme ve gereksinimlerimizi karşılamak adına insana özgü bir yetenek olmuştur. Çünkü dünyayı biçimlendirme yeteneğimiz o kadar gelişmiştir ki yerkürenin çok azı ilk haliyle kalabilmiştir. Bu yetenek insanın varoluş özünde bulunup çeşitli yollarla kendini göstermiştir. Yaklaşık bir milyon yıl öncesine uzanan bir süreci kapsamaktadır. Eski kültürler yeteneklerini desteklemek ve çoğaltmak adına doğal nesneleri birer araç olarak kullanmışlardır. Örneğin; su içerken elimizi kap şeklinde kullanabiliriz fakat bunu karşılayacak aynı şekle sahip olan derin bir kabuk da aynı görevi daha iyi bir biçimde karşılayacaktır. O zaman yeni ürettiğimiz araç su sızıtısına sebep olmayacağı için daha etkili ve hayatımızı kolaylaştırıcı bir rol üstlenecektir. Bu aşama bize tasarımın sorunların çözümüne getirilen yöntemlerin biçim ve işlevler arasındaki bağlantının kurulmasıyla gerçekleşeceğini göstermektedir (Heskett, 2002:15-16-20). Peki bu özelliği geçmişten beri bize katan nedir? Tasarlama sürecinde yaptığımız seçimleri neye göre belirlemekteyiz? Öncelikle tasarımın seçimlerimizin bir sonucu olduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır. Seçmek ise niyet, yarar ve amaç gibi çeşitli özellikleri içerisinde barındırmaktadır. Bu demektir ki tasarımcı ilk baştaki fikriyle eseri uygulamaya koyduğu anki fikri aynı değildir. Artık fikrin içerisine uygulama ve uygulamanın sunduğu yarar da devreye girmiştir.

Yaratıcılık, bu süreç içerisinde bizi bütün olasılıklar içerisinde sonuca götüren insana özgü bir özellik olmaktadır. Bu özellik öğrenme, bilgi edinme gibi temellere dayanıp, sınırsız olanaklar sunmakta, tasarımcı da bütün bilgi birikimi ve toplumun ihtiyaçlarına göre yenilikler getiren ve sunan kişi olarak var olmaktadır. Tasarım da yenilikler sunan tasarımcının kurgu, işlev ve estetik gibi kavramlar arasında bağ kurmasıyla ortaya çıkmaktadır.

İnsanlar kullandığı nesneleri çağın estetik değerleri ile yeniden düzenlenmektedir. Tasarım biliminde kuramlar, felsefede düşünce sistemleri, sanatta sanat eserleri, grafik tasarımda grafik tasarım ürünleri olarak somutlaşmaktadır. Bu durumda her sanat yapısı aynı zamanda tasarımıdır. Çünkü gerçekliği aşarak estetik bir kaygı taşımaktadır (Tunalı, 2009: 18). Fakat estetik kaygı taşıyan her eser de sanatçının eylemleri sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü tasarım süreci bir kurgudur. Sonuca ulaşmak için de planlama ve biçimlendirme gibi belli süreçleri kullanmaktadır. Bu süreçler zamana ve teknolojiye göre farklılıklar göstermekte, bütün bu işlemler de sanatsal ve aynı zamanda bilimsel yöntemlerin birlikte kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Bu da sanatçının eylemlerinde ihmal etmemesi gereken bazı kuralların olduğunu göstermektedir. Sanatçı denilen kişi tasarım yaparken etik bir kişiliğe ve bunun sonucu olarak da ürettiği eserde etik eylemlerde bulunmalıdır. Bu da bir sanat eserinin tasarımında gerçekleşen her eylemin değerlendirilmesinden başlayarak, sanat yapısının insanlara yeni birşeyler katıp katmaması ya da insan değerlerini koruyup kollamaması gibi çeşitli özelliklerle belirlenmektedir. Çünkü etik neyin yapılması gerektiğini ve hangi davranışların yaşama anlam kazandırdığını belirleyen bir kavramdır. Sanatçı da insan olarak insanlık adına ne yapmalıyım ya da neler yapıyorum gibi soruları sorduktan sonra bitirdiği eser gelecek zamanda da varlığını sürdürebilecektir. Çünkü insana bağlı değerler gelecekte de yeni yorum üreten kişilerin varlığıyla anlamlılığını ve değerini sürdürecektir (Yılmaz, 1999: 166-172). Bu bakımdan etik kavramını incelememiz önemlidir.

Etik Kavramı

Hayatımızda önemli bir yeri olan, duygu ve düşüncelerin dışavurumunda etkili olan sanat ve tasarım olgusunun doğru yorumlanabilmesi adına etik kavramının anlamının sorgulanması önemlidir. Etik; toplumsal ölçekte gerçekleşen davranış, eylem ve bütün bunların biçimlendirilmesinde etkili olan düşünme süreçleriyle ilgili, çok anlamlı ve günümüzde anlamı konusunda karışıklıkların mevcut olduğu bir kavramdır. Bu kavram, sözcük anlamı olarak Yunanca'da karakter anlamında kullanılan 'ethos' sözcüğünden türeyerek ideal ve soyut olanı vurgulamış, bunun sonucu ahlaki kural ve değerlerin incelenmesiyle de ethos'tan türeyerek 'ethics'

kavramını ortaya çıkarmıştır (Büte, 2011: 172). Doğru ve yanlış birbirinden ayırmak adına ahlak kavramının doğasını sorgulamasıyla, “toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları” anlamında kullanılan ahlak kavramıyla da bir tutulmuştur (Ahlak, 2016). Bu sebeple karışıklığa neden olmuş, kişi davranışlarına temel olan ahlak ilkelerinin bir biçimi olmasıyla beraber, felsefi bir süreci de niteleyerek soyut bir anlam ifade etmiştir. Toplumsal ve bireysel ilişkilerin temelini oluşturan kuralların ve değerlerin doğru ya da yanlış olup olmadığını ahlaksal açıdan araştırmasıyla da önemli olmuştur. Ahlak, toplum yaşamı içerisinde hazır bulunan norm ve kuralların bütünü olarak, toplum yaşamındaki düzeni sağlamak amacıyla benimsenen ilkeler olmuştur. Bu açıdan bakıldığında yerel, tarihsel ve olgusal bir şeydir. Etik ise, yerel ahlaktan beslenerek, hazır bulunduğu normlarla yetinmeyerek bu normları tartışarak sorgulayan evrensel bir duruştur. Ahlaki problemleri sorgulayarak ona özgü ilkeleri genel bir bakış açısıyla temellendirir (Cevizci, 2015: 18-19). Ahlakın yerel olmasındaki en önemli etken, kültürel, sosyal ve ekonomik yapının toplumdan topluma göstermiş olduğu farklılıklardır. Bu farklılıklardan yola çıkarak etikte ilkeler söz konusuysa, ahlakta davranışlar önemlidir. Ahlak iyi ve kötünün ne olduğunu sorgulayan toplumsal bir davranış biçimidir. Hukuk da bu yüzden ahlakla benzerlik göstermektedir. Çünkü ahlaki değerlerin olmadığı bir hukuk biçimi düşünülemez. Fakat ikisi arasındaki fark, hukukun yazılı olması, ahlakın ise yazılı olmayan ve toplum tarafından kabul edilmiş kurallardan oluşmasıdır. Etik, ahlak üzerine derinlemesine düşünen felsefe biçimidir. Toplumsal yapı içerisinde konulan herhangi bir kural zaman içerisinde kabul görüyorsa, bu kural toplumun sosyal davranış biçimini oluşturur. Bu kural toplumun özlediği bir davranış biçimi, bir yaşam tarzını da olabilir. Bu durumda toplum etik niteliğine ulaşmaya başlamaktadır. Etik niteliğe ulaşmak için de nelerin doğru, nelerin yanlış olduğunu ayırt etmede kullanılan belirli kuralların olması gerekir. Her meslek grubunda yer alan bu kurallar, hem ahlaksal, hem de hukuksal açıdan birbirine bağlantılıdır. Örneğin; bilim alanında yapılan bir araştırmada toplanan her veri doğru ve güvenilir olmalıdır. Yapılan araştırma okuyan kişileri yanıltmamalı, verilerin toplanmasından yayınlanmasına kadar geçen süreçte araştırmacı çeşitli kurallara uymak zorundadır. Kendine ait olmayan buluntular hakkında kaynak gösterebilmelidir. Kaynak gösterilmeden, atıfta bulunmadan yapılan her alıntı dürüst olmayacak ve etik ilkeleri hiçe sayacaktır. Bu sebeple hukuk kurallarının olması neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirlemede önemlidir. Türkiye Bilimler Akademisi’nde etik ihlaller ile ilgili yayınladığı raporda bazı etik ilkeleri kısaca açıklamıştır. Uydurmak, çarpıtmak, aşımak (*intihal*), bilimsel yanıltma, saptırma, gizlilik ihlali, katkı veren kurum belirtmeme gibi başlıklarla belirtmiştir. (Saldamlı, 2016: 87-88). Günümüzde de sanat ve tasarım alanında intihal örnekleriyle çok sık karşılaşmaktayız. Buna en güzel örnek bir görselin izinsiz bir şekilde kullanılması ya da bir fikrin izin alınmadan birebir aynısının yapılması örnek gösterilebilir.

Sanat ve Tasarım Etiği

Kişisel duyguların ifadesinde var olan sanat ve tasarım, yaratıcı özelliğiyle insanlar arası iletişimde önemli bir yere sahiptir. Öznel olarak ortaya çıkan fakat daha sonra toplumla bütünleşen bu yaratım, çağın getirdiği olanaklara göre biçim almaktadır. 1960 sonrası değişen sanat algısı ve yeni ifade biçimleri, sanat ve sanatçının sanat yapıtı üzerindeki algısını farklı bir boyuta ulaştırmıştır. Modernizmden günümüze kadar değişen bu bakış açısı, mevcut sanat ve tasarım ortamındaki özgür ifade biçimleriyle bizi, sanat ve tasarımın ne tür haklara sahip olup olamayacağı konusunda düşündürmektedir. Çünkü daha yüzyıllar önce doğayı olduğu gibi yansıtan sanatçılar, 20. yüzyılda Dadaizm, soyut sanat, land-art, çevre sanatı gibi farklı sanat akımlarını ortaya çıkararak alışılmışın dışında bir anlatım biçimi geliştirmişlerdir. Bu durumun sebebi de insanın sürekli araştırması ve arayış içerisinde olmasındandır. Örneğin, bir ürünün tasarlanmasında bireysel olarak kullanılan yöntemler hem zaman, hem de teknolojiye göre farklılık gösterebilir; fakat ekonomik, kültürel, sosyal faktörlerin de dışında kalamaz. Buradaki kültürel olan bilimsel anlamda uygarlık anlamına gelirken, beşeri alanda eğitim, estetik alanda ise güzel sanatları temsil etmektedir (Güvenç, 1972: 96). Böylece insanın yapmış olduğu faaliyetler de kültür adı altında tanımlanabilir. Sanat da kültürün estetik yönünü temsil etmektedir (Armağan, 1992: 197). O zaman kültürün farklı sanat biçimlerini oluşturması da normal karşılanmalıdır. Kültürel olan sanatçıya belirli bir özgürlük alanı sunar, çünkü sanat duyguların dışı vurumu ve aynı zamanda da bireysel yönü ağır basan bir anlatım biçimi olarak yer alır. Bu biçimin kültürü şekillendirdiği ve toplum bireylerini etkilemesi göz önünde bulundurulduğunda, sanatın özgürlüğünün de birer hak olduğu söylenebilir. Buradaki özgürlük düşünce ve ifade özgürlüğü ile bağlantılıdır. Bu özgürlüğe uyarken de bazı etik ilkeleri benimsemek gerekir. Özgürlük sanatçıya her şeyi istediği gibi kullanma ve sergileme hakkını vermemektedir. Bu sebeple sanat yapıtını üretirken belli etik değerleri de göz önünde bulundurmalıdır. Çünkü sanatçı, yaşadığı toplumun bir parçasıdır ve toplumu bir üst seviyeye yükseltmek için vardır. Toplumun iyi ve kötü anlayışına saygı duymak ve bunu göz önünde bulundurmak zorundadır. Bu anlayışa sahip olmayan sanatçı, belli bir kitlenin beğendiği ya da belli bir kitlenin de nefret ettiği kişi olarak yer alabilir. Fakat bütün değerlere bağlı kalırken, özgürlüğünün de kısıtlanmaması gerekir (Akdoğan, 2001: 233-237). Sanat duyguların aktarımı olduğu için, bir sanatçının özgürlüğü kısıtlandığı zaman özgün bir çalışma sunamaz, kendini doğru ifade edemez. Sanatçı gerçekliğe kendince bir tepki getirerek yorum yapabilme hakkına sahiptir. Hatta sanat olmayan bir şeyi sunarak, daha sonraki toplumsal gelişmelerle sanat yapıtı olarak nitelenmesinde de öncü olabilir. Bu bakımdan özgürlüğünün korunması önemlidir. Özgürlük sadece hukukla sınırlandırıldığında da toplumların önünden giden sanatı tehlikeli bir duruma sokabilir. Aynı zamanda bireysel ve bağımsız olma

kıstasları altında incelenmesinin dışında; düşündürme, bilinçlendirme, toplumsallaştırma, toplumsal tarih ve bilgi birikimi oluşturma işlevleri olan sanat özgürlüğünün kişisel hak olarak ele alınmayacağını da gösterir (Bingöl, 2011: 105). Turani, sanat adına kazanılan özgürlüğün Fransız Devrimi ile bağlantılı olduğunu dile getirmiştir. 1789 yılında Fransız Devrimi ile gelen yeni devlet ve toplum düzeni, eski değerlerin önemini yitirmesine neden olmuştur. Devrim ile ortaya çıkan demokratik parlamenter yönetim, bireyin kendi iradesini kazanmasını sağlayarak, önemli bir dönemin başlamasını sağlamıştır. Bu dönem sanatta da özgürlük olarak kendisini göstermiştir (Turani, 1998: 19). Yine 1790 yılında şekillenen Romantizm akımıyla sanatçılar duygularını, heyecanlarını sanatın her alanında aktarmışlardır. Bireyselliği ve toplumsal bağımsızlık görüşünü ileri sürerek, özlem, acı, ölüm, şiddet gibi temaları sanata sokmuşlardır (Ötgün, 2008: 92). İspanyol ressam Francisco de Goya'nın önemli yapıtları arasında yer alan 'Üç Mayıs Katliamı' bize şiddetin yıkıcı ve yok edici yanını göstermektedir. Fransız Devrimi'nin yaşandığı dönemde yapılan bu tablo, Napolyon Ordusu'nun İspanya'yı işgali sonucu ayaklanan yurtseverlerin kurşuna dizilmesini betimler. Resimde aydınlanmanın Madrid'e getirdiği tek şeyin vahşet olduğu ifade edilmiştir. Bu eser anlatım biçimiyle devrim yaratmıştır. Estetik yargılamaya geldiğimizde bu aşamanın biraz daha farklı olduğunu söyleyebiliriz. Eser anlatım bakımından polifoniktir. Gerçekliği bire bir sunmuş ve evrensel niteliğe sahip olmuştur. Anlatımcılık güçlüdür. Bu eser bu yönüyle de var olan mevcut kuralları yıkarak geleneksel sanat kalıplarını yok etmiştir.

Resim 1. Francisco de Goya, Üç Mayıs Katliamı (1808)

Bu eser birçok esere ilham kaynağı olmuştur. Edouard Manet'in çizdiği bazı seriler ve Pablo Picasso'nun Kore'de Katliam tablosu ve başyapıtlarından biri olan Guernica tablosu (Sert, 2016) 1937 yılında yapılan Guernica adlı eser, İspanya İç Savaşı'nda Nazi Almanyası'na ait uçağın İspanya'daki Guernica şehrini bombalamasını anlatmaktadır.

Resim 2. Pablo Picasso, Guernica, (1937)

Savaşın acı tarafını gözler önüne sermektedir. Picasso savaşın karamsar yönünü anlatırken, aslında savaş karşıtı ve barış yanlısı bir görüşü benimsetmek için de eseri yaptığı düşünülmektedir. Çünkü bu eserde Picasso, gerçekliği çarpıtarak, olduğundan farklı sunarak bir gerçeklik oluşturmuştur. Boğanın karanlığı ve barbarlığı, atın da insanları yansıttığını dile getirmiştir. Picasso, savaşa, acıya, özgürlüğe karşı duyduğu kin ve nefret sloganlaştırılarak estetize etmiştir. Bilinen biçimleri yıkarak kavramsal bir boyut kazandırmıştır (Ötgün, 2008: 97). Picasso'nun bu eserle ilgili yorumu bu şekildedir: “Bu bir boğadır, bu da bir at... Eğer tablolarımdaki belirli şeylere anlamlar yüklerseniz bunlar çok doğru olabilir; ama bu anlamları vermek benim fikrim değil. Sizin ulaştığınız fikirlere ve sonuçlara ben de ulaştım, fakat içgüdüsel ve bilinçsiz olarak. Resmi resim olsun diye yaptım, nesneleri de oldukları gibi resmettim...” (Guernica, 2016). Günümüzde de farklı tarzdaki sanatsal çalışmalarda gerçeklik olgusunun karmaşıklığı altında neyin gerçek, neyin sahte olduğunu ayırt etmekte güçlük çekmekteyiz. Sanat yaşama fazlasıyla benzemeye başladıkça sanatsal olma özelliğini yitirmektedir (Ötgün, 2008: 102). Burada etik değerler dikkat çekmektedir. Savaşlarda, toplumsal kargaşalarda şiddet tespit ve delil niteliği taşıırken, sanatsal kurgularda kınanmaktadır.

2014 yılında Bulgaristan'da yayımlanan 12 isimli moda dergisinde Vasil Germanov tarafından çekilen ‘Victim of Beauty’ isimli çekimde yüzlerine şiddet izi yapılan makyajlı kadınlar yaralarına tezat olarak şık elbiseler içerisinde poz vermektedir. Şiddeti sanat gibi göstermesi adına eleştirilen bu fotoğraflar, kadına şiddet temasına dikkat çekmek isterken, kadın hakları savunucuları tarafından eleştirilerek tepki almıştır. Kurgunun şiddete eğilimini arttırdığını ve özendirdiğini düşünmüşlerdir.

Resim 3: Vasil Germanov, Victim of Beauty, (2012)

Çünkü gerçeklik kurgulanarak yeniden anlatılmıştır. ‘Disaster’ adlı serisiyle Cindy Sherman isimli sanatçı da kadına şiddet konusu üzerine fotoğraf serileri oluşturmuştur. Sherman, kadına yönelik şiddeti farklı bir biçimde ele almıştır. Şiddete uğramış kadın görünümünü göstermek yerine, göndermelerle gerçekliğin sorgulanmasını sağlamaya çalışmıştır (İşlek, 2016).

Resim 4: Cindy Sherman, Disaster, (1980)

Yine farklı konular üzerinde dikkat çekmek isteyen iki sanatçı yaptıkları işlerle hayvan hakları için mesaj vermek istediklerini söylerken, büyük tepkiler almıştır. Guillermo Vargas’ın 2007 yılında bir galeriye köpeği bağlayıp aç ve susuz bırakmıştır. Hollandalı sanatçı Tinkebell de depresyona girmiş kedisinin boynunu kırarak ve derisini kullanarak oluşturduğu örnekle, vejeteryan olduğu için çiftlik hayvanlarının tüketim için öldürüldüğünü fakat ev hayvanlarına da aynı şekilde yaklaşmadığı üzerine vurgu yapmak için bu çalışmayı yaptığını dile getirmiştir (Ozan, 2016). Sanatçı belli bir mesaj verirken birçok ifade biçiminden bir tanesini seçme hakkına sahiptir. Fakat bunu dile getirirken de daha anlayışlı ve daha farklı bir

yöntem seçmelidir. Toplumsal değerler ve hayvanların sahip oldukları haklar açısından değerlendirdiğimizde, bu örneklerin bize

bilinç açısından farkındalık sağlamak yerine daha çok zarar verdiğini görmekteyiz. Bu da sanat ve sanatsal ahlakın nasıl olması gerektiği konusunda ciddi bir biçimde düşündürmektedir.

Resim 5: Guillermo Vargas, Exposicion No.1, (2007)

Resim 6: Adel Abdessemed, Don't Trust Me, (2008)

Adel Abdessemed de 2007 yılında koyun, at, domuz, öküz, keçi ve geyik yavrusunu çekiçle vurarak kaydettikten sonra San Francisco Art Institute'da sergilemiştir. Halktan toplanan vergiyle sergilenen bu sanat faaliyeti çok tepki almıştır. Sanatçı, çalışmanın devrimi temsil ettiğini, çekicinin de orada sembol olduğunu dile getirmiştir. Sanatçı Fransa'da yaptığı röportajda da ırkçılığın kötü bir şey olduğunu anlatmak için bu çalışmayı yaptığını söylemiştir. Bu çalışma da diğer çalışmalar gibi bir fikri desteklemek yerine daha çok zarar verici özelliğiyle dikkat çekmektedir (Woods, 2016). Buna benzer fakat bilim adına yapılan bir diğer çalışmanın da insanlar üzerinde denendiğine tanık olmaktayız. Alman bilim adamı

Gunter Von Hagens 'Body Worlds' isimli sergisinde *Plastinasyon* denilen yöntemle çürümez hale getirilen 200'den fazla insan ve beden parçasını kullanmıştır.

Resim 7: Gunter Von Hagens, *Body Worlds*, (2010)

Bu sergi Paris'teki bir mahkeme tarafından yasaklanmıştır. Fransız Yargıtayı, ölü insan bedenlerine en uygun yerin mezarlıklar olduğunu belirterek cesetler üzerinden para kazanmanın yasadışı olduğuna karar vermiştir. (Bennett, 2016). Fakat farklı ülkelerde sergilenmeye devam etmiştir. Bu durum da bize farklı toplumların aynı esere vermiş olduğu tepkinin ne kadar farklı olduğunu göstermektedir. Günümüz insanı sanat yapıtlarında bir mesaj verirken hangi topluluğu nasıl etkileyeceğini de düşünmek zorundadır. Yaratım sürecindeki sanatçının bireysel duyguları, toplum ve kültürün etkisi altında her ne kadar kalsa da, vermek istediği mesajın sunulmasında kullandığı yöntemler, toplumun bireylerini yönlendirici bir niteliğe sahip olmalıdır. Sanat her zaman iyiyi göstermek zorunda değildir. Sanatçı şiddet ya da ölüm gibi konularda farkındalık da yaratmak isteyebilir. Şiddet; salt kaba bir güç olarak algılanmamalıdır. Sanat eserleri ve sanatçılar şiddete çanak tutabilir. Bir Arabesk müziği dinlediğimizde, bir Amerikan filmi izlediğimizde ya da bir pop müziğe kulak verdiğimizde bu durumu algılayabiliriz. İçimizdeki özü olumsuz etkileyen her ürün, şiddeti imleyecek ve şiddet kadar etkili olacaktır. Her sanatçı alıcısına estetik yönden ya da iletmek istediği mesaj açısından katkıda bulunmak ister. Fakat bunu gerçekleştirirken de içinde yaşadığı toplumun kabul etmiş değerleri doğru tanıyabilmelidir. Etik, sanatçı ve sanatçının yapıtı arasında bağıdır (Erinç, 2013: 73-74-75). Bu bağı kuramayanlar da tepki almaktadır.

Yapılan bazı tasarımlarda da bu hatayı sıklıkla görebilmekteyiz. Tasarımcı, vermiş olduğumuz örneklerdeki gibi, tasarımında bir fikri savunurken toplumsal açıdan etkisinin nasıl olacağını düşünmek zorundadır. Olaylara öznel bakarken de

nesnel düşünebilmelidir. İyi niyetle yapılan her eylem, sonuç olumsuz olduğunda bu eylemi gerçekleştireni bağışlatmayacaktır. Verilmek istenen mesaj karşı tarafa ulaşamadığı takdirde yapılan tasarım da anlamlı olamayacak ve amacına ulaşamayacaktır.

İletişim de burada oluşmaktadır. İletmek üzerine üretilen her yapıt belirli kuralları göz ardı etmemelidir. Aşağıda yer alan örnek, İrlanda'da bahis şirketi için yapılmış bir tasarımdır. Tasarım da 'Karşıdan gelen kamyon acaba hangi kadına çarpar?' temasının kullanılması, yaşlılara yapılmış bir saygısızlık olarak görülmüş ve yasaklanmıştır. Bunun gibi örnekler başka çalışmalarda da görülmektedir.

Resim 8: Paddy Power- Bahis şirketi Reklamı- İrlanda

Resim 9: NO2ID kampanya afişi, İngiltere

Resim 10: Televizyon reklamı, İngiltere

Bir diğer örnekte de Tony Blair, başbakan olduğu dönemde yeni kimlik kartlarını hayata geçirmek istedi. Bu uygulamanın özgürlükleri sınırlandıracağı düşüncesiyle başlatılan ‘NO2ID’ adlı kampanyanın reklamı. Bu reklam tasarımında kullanmış olduğu barkod sebebiyle Hitler çağrışımı yaptığı ve saldırgan olduğu gerekçesiyle yasaklanmıştır. Bir diğeri de ‘Öldürücü güzellik’ sloganıyla yer alan bir televizyon reklamı. Ölüm hissi uyandırdığı ve güzelliği vaat eden bir krem reklamına yakışmayacağı için yasaklanmıştır. Bu tarz örneklerle çok sık rastlamaktayız (Yasaklanmış, 2016).

2014 yılında İspanyol markası Zara’nın, çocuklar için ürettiği tişört de dünya çapında tepki çekti. Kıyafet tasarımı nedeniyle, toplama kamplarında giydirilen tişörtlere benzetildi. Tişörtün sol üst köşesindeki simge ve simgenin altında silik bir şekilde yazan şerif yazısıyla eleştiri aldı. Zara, Türkiye’de üretilen bu tişörtün satışını birçok ülkeden çekti. İnternet üzerinden yapmış oldukları yorumlarda da özür dileyerek, Klasik Western filmlerinden ilham alarak yaptıklarını ve tişörtün artık mağazada bulunmayacağını dile getirmişlerdir (Zara, 2016). Yine aynı yıl Mango’nun yapmış olduğu bir gömlek tasarımında da aynı durumu görmekteyiz.

Resim 11: Zara firmasının çocuklar için ürettiği tişörtü, (2014)

Resim 12: Mango firmasının gömleği, (2014)

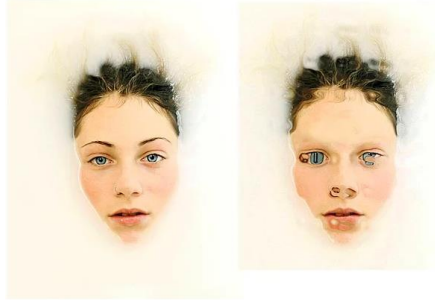
Mango firması ‘yıldırım motifli bluz’ adıyla kadınlara yönelik üretilen bluzu üzerinde yıldırım sembolize ettiği belirtilen işaretlerin, Nazi sembolünü çağrıştırmasıyla tepki aldı. (Moda, 2016). Sinema, resim, video, müzik vb. birçok

alandaki üretilen işlerde hiçbir sanatçı salt bir eylemde bulunamaz. Sanatçılar, sanatın var ettiği değerlere uymak zorundadır. Bu değerlere ne kadar uyarlarsa toplumun da bu değerlere o kadar bağlı kalmaları gerekir. Örneğin, bir belediye başkanı sırf kendi isteği doğrultusunda, kişisel bir şartnameyle bir şehrin amblemini değiştirmeye karar veremez. O zaman bunu sanat adına yapmış olmaz. Etik değerler hiçe sayılmış olur, sanatçı da bir süre sonra kendisini kısır döngü içinde bulur. Etiğin önemini bilmeyen bir sanatçı, bütün bu değerleri yok edebilir. Etik değerler inançları aşarak, insan haklarını ön plana çıkarmalıdır. Yapılan her çalışmada temel olarak iki etik değer var olmaktadır. Bunlardan biri içinden çıkılan toplumun sosyo-kültürel değeri, diğeri de alıcılara duyulan saygıdır (Erinç, 2013: 76-77-78). Bütün bu değerlere bağlı üretilen bir yapının, belli bir kişiye ait olması önemlidir. Buradaki aitik ortaya özgün bir eser koyulmasıyla ilgilidir. Bu durumun da günümüzde tartışılan bir diğer konu olduğunu görmekteyiz.

Özgünlüğü yok eden kopyalama fikri; resimde, tasarımda ve daha birçok alanda yer almaktadır. Teknolojinin de hayatımıza girmesiyle artış göstermiştir. Peki sanatta kopya etme durumu nedir? Ya da hangi yapıtlar kopya sayılabilir? Bu sorulardan yola çıkarak kopyalamanın gerçekte ne olduğunu analiz etmemiz önemlidir. Herhangi bir resimde ya da tasarımdaki kopyalama işin birebir aynısını yapmak değildir. Bazen çok değişik bir fikrin bir başkası tarafından uygulandığını görmekteyiz. Sanat ve tasarımın temeli de bir fikrin kurgulanmasıyla oluşmaktadır. Bazıları tarafından her ne kadar esinlenme olarak tarif edilse de, esinlenmenin daha farklı bir şey olduğunu düşünmekteyim. Esinlenme, sanatçının bir sanat yapısını yaratmadan önce dış dünya gerçeklerinden etkilenmesi ve eyleme geçmesidir. Yani çalışmaya yönlendiren bir itkidir (Esinlenme, 2016). Tarihte de birçok sanatçı bir başka sanatçıdan alıntılar yaparak yeni çalışmalar üretmiştir. XX.yüzyıldan önceki sanatçılar yaptıkları alıntılarla bir önceki çalışmalara bağlılıklarını dile getiriyorlardı. Hatta farklı dönemlerde yapılan alıntı çeşitleri dönemin sanat biçimine göre değişiklikler gösteriyordu. Böylece kopyaladıkları eserlere kendilerinden birşeyler katarak yeni bir biçim ortaya çıkarıyorlardı. Birbiriyle benzer konular farklı bir yapıya bürünüyordu. Sanatçının buradaki amacı birebir aynı eseri üretmek değil, alıntılardığı eserden uzaklaşarak özgün bir çalışma koyma gayretiydi. Bu yazınsal sanatta başkasının sözünü kopyalamak olsa da, resim sanatında değişik tekniklere hakim olunarak bir önceki çalışmayla benzer eşdeğerler bulabilmektir. Ürettiğine yorum katabilmektir.

XX. yüzyılda fotoğraf, renkli baskı ve illüstrasyon, röprodüksiyon gibi tekniklerin artmasıyla önceki yapıtları takip edebilme olasılığını daha da arttırmıştır. Hayal eden ressam, fotoğrafın hayatımıza girmesiyle gördüğünü resmetmeye başlamıştır. Gördüğünü resmeden sanatçının da yaratıcılığı azalmaya başlamıştır.

Özellikle II. Dünya savaşındın sonra sanatsal alıntılar artmış, seri üretim daha ön planda olmaya başlamıştır. 1980 yılından sonra da daha artış göstermiş, Postmodern sanatçılar yapmış oldukları alıntılarla geçmişe gönderme yapmışlardır (Kınay, 2010: 18-28). Günümüzde alıntılama ve esinlenme tanımları yanlış anlaşıldığı için bu tarz durumlarla daha sık karşılaşmaktayız. Peki bu sürecin olmaması için neler yapabiliriz? Ya da nasıl önlemler alabiliriz? 1951 yılında kabul edilen 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserlerine göre, bir fikrin ve sanat ürünün eser olarak korumaya alınabilmesi için de fikri bir çaba gerektirerek sahibinin hususiyetini taşıması gerekmektedir. Eseri üreten kişi, herhangi bir kuruma eserini tescil ettirme de eserin korunması için sahibinin özelliğini taşıması, yasal haklar kapsamına girebilmektedir. Bu kanundan haberdar olunmaması da genel olarak kanunun uygulama alanı olarak görülmemesine neden olmaktadır. Fikir Sanat Eserleri Kanunu, sanatçının maddi ve manevi haklarını korumak için vardır. Yasanın kapsamında, ilim ve edebiyat eserleri, güzel sanatlar eserleri, sinema eserleri, musiki eserleri, işlenmeler ve derlemeler vardır (Telif, 2016). Yine anayasamızın 27. maddesi ‘Bilim ve Sanat Hürriyeti’ adını taşıyarak herkesin bilim ve sanatı serbestçe öğrenerek öğretme ve yayma hakkına sahip olduğundan bahsetmektedir. Her ne kadar sanat ve sanatçının korunması gibi haklar bulunsun da sanat ve sanatçılar açısından bazı gereklilikler yerine getirilmemekte ve sanatı geliştirmek, sanatı ve sanatçıyı korumak için yapılan bazı düzenlemelerin yeterli olduğunu söyleyemeyiz (Erdoğan, 2009: 192-193). Günümüzde de tasarım ve sanat alanında esinlenme olarak adlandırılan fakat olmayan birçok çalışmayı görmekteyiz.

Resim 13: Orjinal, (2012)

İntihal, (2014)

Resim 14: Orjinal, (2008)

İntihal, (2012)

Resim 15: Orjinal, (1980)

İntihal, (1994)

Resim 16: Orjinal, (2008)- İntihal, (2010)

Resim 17: Orjinal, (2008)- İntihal, (2011)

Resim 18: Orjinal - İntihal, (2014)

Tasarım alanında da çok sık karşılaştığımız bir durumdur. Tasarım, bir eserin fikir sürecinden uygulama aşamasına kadar geçen süreci kapsayan belirli bir amacın gözlendiği yaratıcı eylemdir. Aslında her sanat yapıtında bu süreci görmekteyiz fakat grafik tasarım alanına baktığımızda piyasa ve ticari faktörlerin de işin içinde olduğunu görürüz. Sektör, reklam verenlerin ihtiyaçlarını karşılamak adına daha seri çalışmalarda bulunmaktadır. Bu durumda ortaya çıkan bazı işlerde özgünlük yok olmakla beraber yeni bir fikrin görülebilme oranı da azalmaktadır. Teknoloji bütün bu süreci hızlandırmaktadır.

Resim 19: Lovers Concerto Film Afişi, (2002) Romantik Filmi Afişi, (2007)

Resim 20: Henkel, Chile, (2011)

Boğaziçi Kırtasiye, Turkey, (2015)

Resim 21: Rafineri, Turkey

DDB Sydney, Australia

Resim 22: Kraft Red Hot Mexican Ketchup, Germany, (2005) - Calve Ketçap, Turkey, (2008)

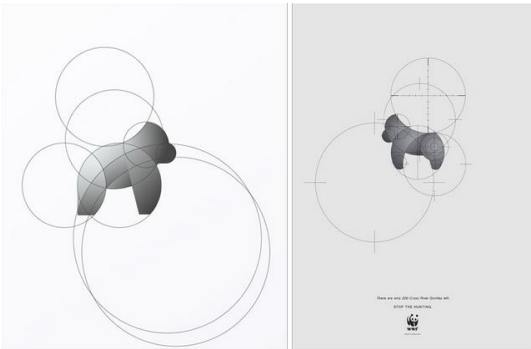
Resim 23: Gillette Shavers, Germany, (2002) - Gillette Shavers, Turkey, (2004)

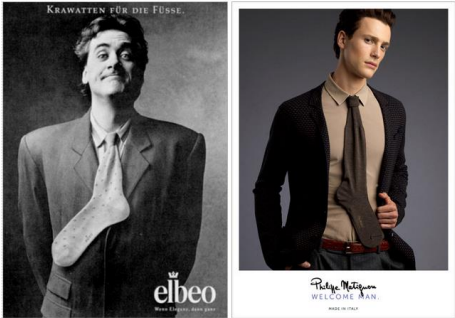
Resim 24: Design Center Poster, Canada, (2002) - Avignon Festival Poster, France, (2013)

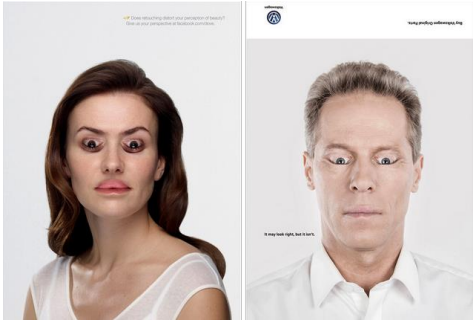
Resim 25: Seat Alhambra 360° Safety, Turkey, (2015) - Zonajobs Expo 360°, Argentina, (2016)

Resim 26: Animal Logos, Student Work, UK, (2014) –Anti Poaching WWF Indonesia, Malaysia, (2015)

Resim 27: Elbeo Socks, Germany, (1989) - Philippe Matignon Socks, Italy, (2016)

Resim 28: Dove Beauty Products, UK, (2012) - Volkswagen Original Parts, Argentina, (2016)

Resim 29: Eurostar Train “directly to London”, France, (2004)

SNCB “to all summer festivals”, Belgium, (2015)

Resim 30: Vitasnella Fruit Crackers, Italy, (2010) - Egast 2016 Salon Professionnel , France, (2015)

Sonuç

Sanat, birçok ifade yönteminden birinin, belirli bir düşünce şeması içinde estetik değerlerle bir araya getirilerek sunulmasıdır. Bu özelliğiyle tarih boyunca yaratıcılığın ve hayal gücünün simgesi olmuş, toplum içinde yaşayan insanların bilgilenmesinde ve bazı değerleri sorgulamasında eğitici ve öğretici olmuştur. Bu da sanatın anlamının ne olduğu konusunda farklı düşünceleri bir araya getirmiş, sanat, sanatçı ve sanat eseri de sanat felsefesinin araştırma konusu olmuştur. Farklı dönemlerde farklı düşünürler sanatın gizini incelemiş, sanatta var olan yaratıcı gücün ne kadar yüce bir konumda olduğunu sorgulamışlardır. Kimi bu yaratıcı gücün insan ve doğanın etkileşimi sonucu ortaya çıktığını dile getirirken, kimi de insanın kendi doğasını kendinin oluşturmasıyla ortaya çıkabileceğini söylemiştir. Her ne kadar farklı yorumlar sanatı nitelemek için bir araya getirilse de, sanatın toplumun bir parçası olduğu unutulmamıştır. Sanatçı da yaşadığı çağın özelliklerinden, toplumun dilinden, inançlarından, coğrafyasından kopmamış, bu özelliklerini sahip olduğu yaratma

dürtüsiyle diğer insanlara sunmuştur. Sunarken de iyi, hoş, faydalı, yüce, doğruluk gibi güzelliği niteleyen değerlerden faydalanmıştır. Bu değerleri algılamak ve yorumlamak da alıcıların sahip olduğu etik içgüdünün sonucu olmuştur. Kimi toplum bir eseri alımlarken daha fazla tepki göstermiş, kimi daha ılımlı bir yaklaşımda bulunmuştur. Çünkü bireylerin sahip olduğu erdemler de toplumsal yaşam içerisinde şekillenmiştir. Sanatçı bu erdemleri hiçe sayarak hareket ettiğinde ise; belli bir grubun ya da bir topluluğun dikkatini çekmiştir. O zaman sanatçı kendine özgü duygularla bir eser üretirken herkesi düşünmek zorunda mıdır? sorusu kafamızı karıştırmaktadır. Çünkü sanat içseldir. Düşüncelerin özgürce dışavurumudur. Sadece sunuş şekli sanatçının seçiminde gizlidir. Bu nedenle de seçimin doğru bir şekilde yapılması önemlidir. Belli bir grubun kişisel haklarına, düşünce sistemine, yaşam biçimine müdahale etmeden olmalıdır. O zaman sanatçı belli bir görüşü desteklemeden eserini sergileyebilir. Çünkü sanatın gizi sorunlara yaklaşım biçimidir. Bu durumda sanatçı evrensel düşünebilmelidir. 19.yüzyılın ikinci yarısında çıkan Modern kavramı ve çeşitli sanat akımlarının etkisiyle sanattaki estetik anlayışın değişim gösterdiğini görmekteyiz. Bu durum sanatın anlamının daha fazla sorgulanmasına sebep olmuştur. Geleneksel yaşam biçimi ortadan kalkıp, akla önem verilmesi toplumsal anlamda bildik düşünce sistemlerinin değişimine neden olmuştur. Tabi bu bir anda olmamıştır. Fransız İhtilali, Rönesans, Aydınlanma, Sanayi Devrimi'nin oluşturduğu yaşam tarzı sanata da yansımıştır. Fransız Devrimi'yle gelen özgür düşünce sistemi Romantizm akımında şiddet, acı, ölüm gibi temaların sanata sokulmasına neden olmuştur. Değişen bu ifade biçimleri tarih içerisinde farklı anlaşılmalara sebep olmuş, bazı sanatçılar özgür ifadeyi farklı biçimde yorumlamıştır. Örneğin; hayvan haklarını hiçe sayan bir sanatçı aslında başka bir konuda mesaj vermek için yaptım diye savunduğu eser hiçbir şekilde etik olamaz. Sanatın amacı bu değildir. Sanat ileriye yönelik adımda bireylere köprü görevi görmelidir. Aynı zamanda gelişen teknoloji ve seri üretim, sanatsal ve estetik değerlerin yok olmasına sebep olmuştur. Sanatı meta haline getirmiştir. Bu durumda bazı sanatçılar teknolojinin vermiş olduğu imkanlardan faydalanırken, bazıları da imkanları farklı değerlendirmiştir. Örneğin; esinlenme fikri yanlış anlaşılabilir çalışmanın bire bir aynısını yapma düşüncesi sanatın özelliği olan yaratıcı gücü etkilemiştir. Bu da herhangi bir değişiklik olmaksızın bir çalışmanın kopyalanmasına yol açmıştır. Günümüzde de özgünlüğü olmayan çalışmalar görmekteyiz. Bunun için herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. Özellikle tasarım alanında intihal önemli problemdir. Bu durumun aşılabilmesi için çeşitli önlemler alınmalı, sanatçılar ve toplum bu konuda bilinçlendirmelidir. Eğitim sistemimizde yaratıcılığa ve düşünmeye teşvik eden derslere daha fazla önem verilmeli, sanatın anlamı ve sahip olması gerektiği değerler daha fazla sorgulanmalıdır.

KAYNAKLAR

Armağan, İ. *Sanat Toplum Bilimi-Demokrasi Kültürüne Giriş*, İzmir: İleri Kitapevi, 1992.

Bingöl, B. “Sanat Özgürlüğü”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 1(2), 2011:105

Bozkurt, N. *Sanat ve Estetik Kurumları*. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995.

Büte, M. “Etik İklim, Örgütsel Güven ve Bireysel Performans Arasındaki İlişki”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25(1), 2011:172

Büyükdüvenci, S. “Sanat ve Değer”, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 21(2), 2006: 48

Cevizci, A. *Etik Ahlak Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları, 2015.

Cömert, B. *Estetik*, Ankara: De Ki Basım Yayın, 2008.

Delice, D.Y. “Estetik Bir Yargı Olarak Güzel”, Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi. 18(0), 2007

Doğan, H.M. *Estetik*, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1998.

Doğan, H. *Çağdaş Sanatta Çirkinlik*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Anasanat Dalı, 2014

Erdoğan, G. “Sosyal Devlette Sanat ve Sanatçının Korunması”, Dokuz Eylül Üniversitesi GSF Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, (2), 2009: 192-193

Erinç, S.M. *Sanatın Boyutları*, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2013.

Ezici, A. “Sanatçının Kişiliği ve Yaratma Psikolojisi”, Anadolu Psikiyatri Dergisi, 6(2), 2005:123

Farthing, S. *Sanatın Tüm Öyküsü*, Çin: Hayalperest Yayınevi, 2012.

Güvenç, B. *İnsan ve Kültür (Antropolojiye Giriş)*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, 1972.

Heskett, J. *Tasarım*, Ankara: Dost Yayınları, 2002.

Kagan, *Estetik ve Sanat Dersleri*, Ankara: İmge Kitabevi, 1993.

Kınay, T. *Resimlerarasılık Yöntemiyle Van Gogh'un Japon Estamplarını Yeniden Resmetmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2010.

Klee, P. *Çağdaş Sanat Kuramı*. Ankara: Dost Yayınları, 2006.

Ötğün, C. “Sanatın Şiddeti ve Sınırları”, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, (1), 2008:92

Saldamlı, A. *Bilimsel Araştırma ve Sunum Teknikleri*, Ankara: Detay Yayıncılık, 2016.

Samsun, M. *Sanatsal Yaratım Sürecinde Sanat-Sanatçı ve İdeoloji Sorunsalı*. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Tolstoy, N. *Sanat Nedir?*, İstanbul: Şule Yayınları, 1992.

Tunalı, İ. *Tasarım Felsefesi*, Ankara: Yem Yayıncılık, 2009.

Turani, A. *Çağdaş Sanat Felsefesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1998.

Turani, A. *Çağdaş Sanat Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014.

Ulusoy, D. *Sanatın Sosyal Sınırları*. Ankara: Ütopya Yayınları, 2005.

Yılmaz, E. “Etik Açısından Sanatçı ve Sanat Eseri”. *Anadolu Sanat Dergisi*, (9),1999: 166-172

Yolcu, A. “Sanat Nedir? Sanatçı Kimdir? Kime Sanatçı Denir? ”, *Tmmob Elektrik Mühendisleri Odası Ankara Şubesi Haber Bülteni*. 1, 2015: 26

Elektronik Kaynaklar

“Ahlak” (24 Kasım 2016).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.585a8946f14d58.73190629

“Esinlenme” (16 Kasım 2016).
<http://sanatsozlugum.blogspot.com.tr/2012/06/esinlenme.html>

“Estetik” (27 Kasım 2016). <http://www.felsefenedir.com/estetik>

“Guernica-Picasso” (29 Kasım 2016),
<http://sanatabasla.blogspot.com.tr/2013/06/guernica-picasso.html>

“Güzelliğin Çeşitli Kavramlarla İlişkisi” (12 Aralık 2016),
http://www.felsefe.gen.tr/sanat_felsefesi/guzelligin_cesitli_kavramlarla_iliskisi.asp

Kuzucular, Ş. “Estetik Nedir” (7 Ocak 2016), 19 Kasım 2016.
<http://www.edebiyatvesanatakademisi.com/edebiyat-terimleri-mazmunlar/estetik-nedir-14247.aspx>

“Moda devlerinden özür dileyen kıyafetler!” (15 Kasım 2016),
<http://www.hurriyet.com.tr/moda-devlerinden-ozur-dileyen-kiyafetler-27405350>

Ozan, K. “Sanat ve ahlak üzerine sorular” (7 Mayıs 2014), 25 Kasım 2016.
<https://apofani.org/2014/05/07/sanat-ve-ahlak-uzerine-sorular/>

Öztürk, İ. “Sanat ve Doğa İlişkisi” (25 Kasım 2016),
www.gorselsanatlar.org/insanin-sanatsal-gelisimi/sanat-ve-doga-iliskisi.

Sigura N. “Sanat ve İnsan” (7 Temmuz 2014), 1 Aralık 2016,
<http://www.felsefetası.org/sanat-ve-insan/>

Soygur, H. “Sanat ve Delilik” (Mayıs, 2010), 24 (23), 20 Kasım 2016,
<http://fotografya.fotografya.gen.tr/cnd/index.php?id=600,916,1,1,1,0>.

“Tasarım” (28 Kasım 2016),
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.586cf55db03e66.10812667

“Telif Hakkı Nedir?” (28 Kasım 2016), <http://www.telifhaklari.gov.tr/Telif-Hakki-Nedir>

“3 Mayıs 1808 Francisco Goya Çalışması” (27 Kasım 2016),
<http://www.arsivbelge.com/yaz.php?sc=2947>

“Vücut Dünyası’na Fransa’dan yasak geldi” (28 Kasım 2016),
<http://tr.euronews.com/2010/09/16/vucut-dunyasi-na-fransa-dan-yasak-geldi>

“Yasaklanmış reklam afişleri” (27 Kasım 2016),
<http://www.mailce.com/yasaklanmis-reklam-afisleri-11-resim.html>

“ZARA’dan toplama kampı tişörtü” 28 Kasım 2016,
<http://www.milliyet.com.tr/zara-dan-toplama-kampi-tisortu/ekonomi/detay/1931676/default.htm>

Woods, F. “Rethinking the Animal” (14 Mart 2009), 26 Kasım 2016,
<http://fionawoodsmusings.blogspot.com.tr/2009/03/rethinking-animal.html>

Resimler

Resim 1. “3 Mayıs 1808 The Third of May, 1808-Goya” (28 Kasım 2016),
<http://sanatabasla.blogspot.com.tr/2012/06/3-mays-1808-third-of-may-1808-goya.html>

Resim 2. “Guernica-Picasso”(15 Kasım 2016),
[https://en.wikipedia.org/wiki/Guernica_\(Picasso\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Guernica_(Picasso))

Resim 3. “Victim of Beauty: Vasil Germanov” (18 Kasım 2016),
<http://theharlow.net/victim-of-beauty-vasil-germanov/>

Resim 4. “Şiddeti Fotoğraflamak Mı?”(20 Kasım 2016),
<http://www.nilayislek.com/literature/siddeti-fotograflamak-mi/>

Resim 5. “Animals in Art” (27 Kasım 2016), <http://chelsea-burk.blogspot.com.tr/2011/03/damien-hirst-is-established-british.html>

Resim 6.“Diabolical Self-Subversion” (16 Kasım 2016),
<http://sfaq.us/2014/11/diabolical-self-subversion/>

Resim 7. “Bennett Vows To Block Cadaver Exhibition ‘Body Worlds’ Saying It Desecrates The Dead” (10 Ekim 2016),
<http://jewishbusinessnews.com/2014/08/26/bennett-vows-to-block-cadaver-exhibition-body-worlds-saying-it-desecrates-the-dead/>

Resim 8. “Yasaklanan reklamlar” (11 Kasım 2016),
<http://www.milliyet.com.tr/fotogaleri/37798-yasam-yasaklanan-reklamlar/18>

Resim 9. “Yasaklanmış reklam afişleri”(15 Ekim 2016),
<http://www.mailce.com/yasaklanmis-reklam-afisleri-11-resim.html>

Resim 10. “Yasaklanmış reklam afişleri”(15 Ekim 2016),
<http://www.mailce.com/yasaklanmis-reklam-afisleri-11-resim.html>

Resim 11. “Moda devlerinden özür diletten kıyafetler”(18 Ekim 2016),
<http://www.hurriyet.com.tr/moda-devlerinden-ozur-diletten-kiyafetler-27405350>

Resim 12. “Moda devlerinden özür diletten kıyafetler”(12 Ekim 2016),
<http://www.hurriyet.com.tr/moda-devlerinden-ozur-diletten-kiyafetler-27405350>

Resim 13. “İyi Sanatçılar Kopyalar Muhteşem Sanatçılar Çalar”(8 Kasım 2016),
<https://onedio.com/haber/-iyi-sanatcilar-kopyalar-muhtesem-sanatcilar-calar-sozune-fazlaca-kapilmis-20-sanatci-729554>

Resim 14. “İyi Sanatçılar Kopyalar Muhteşem Sanatçılar Çalar” (8 Kasım 2016), <https://onedio.com/haber/-iyi-sanatcilar-kopyalar-muhtesem-sanatcilar-calar-sozune-fazlaca-kapilmis-20-sanatci-729554>

Resim 15. “İyi Sanatçılar Kopyalar Muhteşem Sanatçılar Çalar” (9 Kasım 2016), <https://onedio.com/haber/-iyi-sanatcilar-kopyalar-muhtesem-sanatcilar-calar-sozune-fazlaca-kapilmis-20-sanatci-729554>

Resim 16. “İyi Sanatçılar Kopyalar Muhteşem Sanatçılar Çalar”(11 Kasım 2016), <https://onedio.com/haber/-iyi-sanatcilar-kopyalar-muhtesem-sanatcilar-calar-sozune-fazlaca-kapilmis-20-sanatci-729554>

Resim 17. “İyi Sanatçılar Kopyalar Muhteşem Sanatçılar Çalar” (10 Ekim 2016), <https://onedio.com/haber/-iyi-sanatcilar-kopyalar-muhtesem-sanatcilar-calar-sozune-fazlaca-kapilmis-20-sanatci-729554>

Resim 18. “İyi Sanatçılar Kopyalar Muhteşem Sanatçılar Çalar” (9 Ekim 2016),
<https://onedio.com/haber/-iyi-sanatcilar-kopyalar-muhtesem-sanatcilar-calar-sozune-fazlaca-kapilmis-20-sanatci-729554>

Resim 19. “Afiş kardeşliği çalıntı mı yoksa tamamen tesadüf mü? ”(11 Ekim 2016),
http://www.sabah.com.tr/galeri/kultursanat/afis_kardesligi_calinti_mi_yoksa_tamamen_tesaduf_mu/7

Resim 20. “12. Kırmızı Ödüllerinde Gelişine Çıkanlar Kategorisi Kazananları”(12 Ekim 2016), <http://fikircok.net/12-kirmizi-odullerinde-gelisine-cakanlar-kategorisi-kazananlari-tebrikler-cocuklar.html>

Resim 21. “12. Kırmızı Ödüllerinde Gelişine Çıkanlar Kategorisi Kazananları”(13 Ekim 2016), <http://fikircok.net/12-kirmizi-odullerinde-gelisine-cakanlar-kategorisi-kazananlari-tebrikler-cocuklar.html>

Resim 22. “Eleştiri: Reklamcılıkta göz göre göre kopyalanmış işler”(20 Ekim 2016), <http://kotukarga.blogspot.com.tr/2011/11/elestiri-reklamclıkta-goz-gore-gore.html>

Resim 23. “Shaved Santa/La Barbe” (11 Ekim 2016), <http://www.joelapompe.net/2007/10/page/80/>

Resim 24. “Two Profiles Exposed Face to Face” (10 Ekim 2016), <http://www.joelapompe.net/page/53/>

Resim 25. “Same, Same, Same, Same Idea” (13 Ekim 2016), <http://www.joelapompe.net/page/7/>

Resim 26. “Things are Going in Circles” (12 Ekim 2016), <http://www.joelapompe.net/page/20/>

Resim 27. “A Stylish Lookalike” (11 Ekim 2016), <http://www.joelapompe.net/page/5/>

Resim 28. “I Don’t Believe My Eyes” (12 Ekim 2016), <http://www.joelapompe.net/page/10/>

Resim 29. “Guitar Cords As Railroad Tracks” (10 Ekim 2016), <http://www.joelapompe.net/page/29/>

Resim 30. “ Bag That” (11 Ekim 2016), <http://www.joelapompe.net/page/27/>